

І.І. Морозова
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна (Харків)

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЖІНКИ У ДРАМАТУРГІЇ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ДОБИ

В роботі описано методуку залучення вторинних текстів і типів дискурсу (драматургічних творів) для конструювання мовної особистості певної історичної епохи. Побудовано трискладову модель мовної особистості вікторіанської жінки на матеріалі автентичних англомовних п'єс.

The article describes a method of using the secondary texts and discourse types (dramaturgic works) for constructing a language identity of a certain historic epoch. The trisyllabic model of the Victorian woman language identity is built on the basis of authentic English plays.

Драматургія Вікторіанської доби являє собою цілу низку робіт, написаних англійською мовою протягом періоду правління королеви Вікторії (1837-1901), періоду значних досягнень. Рання вікторіанська драматургія призначається для масового глядача і націлена на сприйняття на емоційному, а не інтелектуальному рівні. Однак, ці п'єси не довго панують на сцені. Вже у середині сторіччя з'являються свіжі яскраві комедії Діона Бурсіколта і Тома Тейлора. У 1860-х рр. Т. Робертсон започатковує жанр реалістичної драми, яка пізніше досягає розквіту у творах А. У. Пінеро. Для пізньої вікторіанської драматургії характерним є новаторство авторів: О. Уайльд створює “комедію вищого світу”, А. У. Пінеро – “проблемні п'єси”. Початок творчого шляху Б. Шоу також припадає на 1890-і рр. [9].

Усі ці автори не тільки визначають сутність англійської літератури даного періоду, у своїх творах вони конструюють мовну особистість, зокрема

жіночу, яка, у свою чергу, здійснює значний вплив на вікторіанську культуру і виступає своєрідним символом даної культури для представників інших культур і епох.

Для сучасних гуманітарних наук, і філології зокрема, притаманне проведення досліджень на перетині декількох суміжних парадигм (див., наприклад [4]). Отже, здійснювана у даній роботі спроба побудови мовної особистості вікторіанської жінки через тексти англійської літератури відповідної доби набуває **актуальності**. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні **завдання**: а) визначено поняття художнього дискурсу в якому існує мовна особистість; б) описано структуру і функцій мовної особистості; в) відтворено мовну особистість жінки, як її “закодовано” у творах драматургів Вікторіанської доби.

Об’єктом дослідження обрано мовну особистість жінки у драматургії Вікторіанської доби, а **предметом** – є регуляторний зміст її мовленнєвої поведінки. Відповідно, **метою дослідження** є встановлення повсякденної культурно-мовної компетенції жінки як уособлення вікторіанської лінгвокультурної спільноти.

Сучасне відтворення мовної особистості вікторіанської жінки можливо лише у дискурсі і через дискурс [5], а художній дискурс надає найбільш релевантний матеріал для аналізу, оскільки базою у цьому випадку є “мова у її живому функціонуванні в дискурсах різних типів – у розмовному вжитку, в *художній літературі* (курсив мій. – І.М.), у політичних риториках і т.п.” [6]. Художній дискурс є закріпленою в мовленнєвому просторі повторюваною функціонально-сисловою єдністю комунікативно організованих системних ознак, яка, на відміну від інших типів дискурсів, моделює культурно-мовний універсум певної доби у вимірі екзистенційної цілісності на основі дії поетичної функції мови [1].

Мовну особистість вперше визначено як “сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття нею мовних творів (текстів), які розрізняються: а) ступенем структурно-мовної

складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю” [3: 3]. Вікторіанська жінка як мовна особистість є типізованим представником середніх/вищих шарів лінгвокультурної спільноти Великої Британії, виразником ментальності, що відбиває соціальні й культурні норми епохи, носієм англійської мови ХІХ ст.

Логіка соціолінгвістичних та культурологічних досліджень диктує необхідність уточнення базового визначення і впровадження терміну “модельна особистість” – типового представника етносоціальної групи, якого впізнають по специфічних характеристиках вербальної і невербальної поведінки і виведеної ціннісної орієнтації [2: 99]. Вважаємо правомірним розглядати модельну особистість вікторіанської жінки, оскільки саме вона (у відсутність прототипного образу вікторіанського чоловіка) визначала особливості британської лінгвокультурної спільноти ХІХ ст. Проте прямої відповідності між модельною і мовною особистістю немає. Модельна особистість є феноменом більш високого рівня – це соціально-психологічний прототип представниці британського соціуму ХІХ ст. Поведінковий аспект модельної особистості, опосередкований так званими вікторіанськими цінностями, включає вербальну і невербальну складові; остання реалізується мовною особистістю вікторіанської жінки.

При відтворенні мовної особистості вікторіанської жінки вважаємо недоцільним користуватись запропонованою Ю.М. Карауловим моделлю через її ієрархічність: вищим є прагматичний рівень, середнім – когнітивний, а нижчим – підлеглий двом першим вербально-семантичний рівень. На нашу думку дані рівні повинні перебувати у відносинах взаємної доповнювальності, тому вводимо поведінковий, пізнавальний і ціннісний плани [2: 26] досліджуваної мовної особистості.

Поведінкові характеристики мовної особистості вікторіанської жінки – це сукупність вербальних індексів, що визначають дану мовну особистість як тип. В соціолінгвістичному аспекті ми розглядаємо набір наступних вербальних індексів: мовлення освіченої жінки, яка користується рідною

мовою, втілене в доступному їй наборі комунікативних ситуацій, а в прагмалінгвістичному аспекті – її стереотипні дискурсивні ходи у вигляді стратегій позитивної і негативної ввічливості (за П. Браун і С. Левінсоном [8]).

При аналізі п'єс вікторіанських драматургів встановлено, що пріоритетним для тогочасної жінки є вживання стратегії позитивної ввічливості “Припускай, створюй, стверджуй спільність інтересів” (21,5%), а також стратегії негативної ввічливості “Запитуй, будь ухильним” (20%). Перевага фатичного типу спілкування, за допомогою якого створюється спільність інтересів, розкриває наступний стереотип мовленнєвої поведінки вікторіанської жінки: світське життя обговорюється частіше за все як тема, відома всім учасникам комунікації. Наприклад:

Mrs. Cowper-Cowper: *Good evening, Mr. Dumby. I suppose this will be the last ball of the season?*

Dumby: *Oh, I think not. There 'll probably be two more* (Wilde, 42).

Уживання мовних засобів для позначення некатегоричності висловлювання (стратегія ухильності) є характерною рисою жіночої мови як її представляють автори вікторіанських п'єс, згідно яким жінка повинна говорити невпевнено. У прикладі, що наводиться нижче, адресанту, маркізі де Сен-Мар, особливо важливо ухилитися від відповідальності за правильність інформації, оскільки йдеться про матеріальне становище вдови її сина, а, як відомо, невтручання було одним з головних принципів Вікторіанської епохи:

Marquise. *I was informed that you were in want, and I came to offer you assistance.*

Esther. *I thank you for your offer, and the delicate consideration for my feelings with which it is made. I need no assistance* (Robertson, 301-302).

Пізнавальний (когнітивний) план мовної особистості вікторіанської жінки розкриваємо, аналізуючи зміст культурно-етнічного концепту ВВІЧЛИВІСТЬ. Основний (актуальний) шар цього концепту трактує її як зовнішній аспект поведінки, у т.ч. мовленнєвої, яка є соціально коректною, а

не дружньою; за додатковими (пасивними) ознаками ввічливість є актуальною тільки для вищих шарів суспільства; етимологічно ввічливість властива городянам. У мовній картині світу концепт УВІЧЛИВІСТЬ вербалізується у вигляді стратегій позитивної і негативної ввічливості. Отже, стратегії увічливості вікторіанського жіночого дискурсу відбивають вербалізовану засобами англійської мови ХІХ ст. стереотипну комунікативну поведінку аналізованої мовної особистості відповідно до соціальної приналежності вікторіанської жінки та її співрозмовників згідно з ментальністю епохи.

Ціннісний план мовної особистості вікторіанської жінки містить етичні й утилітарні правила поведінки, властиві британському етносу Вікторіанської доби. Типові цінності і норми, які вікторіанське суспільство накладає на жінок і які перебувають в їх ментальності, закріплено еталоном “Справжньої Леді”, що передбачає “трохи французької, музики, танців, рукоділля і, звичайно, всі належні правила етикету” [7: 6-7]. Таким чином, спілкування вікторіанських жінок обмежується побутовою сферою. В ментальності вікторіанської жінки як мовної особистості закладені відповідні моделі поведінки, у тому числі мовленнєвої, які можуть бути виявлені при аналізі вторинних текстів і типів дискурсу (фрагментів п’єс авторів Вікторіанської епохи, що містять зразки стратегій ввічливості у вікторіанському жіночому дискурсі).

У наведеному нижче прикладі проілюстровано суто жіночу чесноту, економне ведення домашнього господарства: а) розмовляючи з нареченим на тему фінансовий стан майбутньої родини, Клара, згідно існуючому стереотипу “дружина – помічниця чоловіка” [7], погоджується розділити його фінансові труднощі (інклюзивний займенник *we*); б) реляційними характеристиками жіночого мовлення є ухильність (вставна конструкція *as I hear* перекладає відповідальність за втручання в життя співбесідника на третю сторону) і прийнята у суспільстві необхідна ступінь ввічливості (форма звертання демонструє, що даний діалог ведеться на заключному етапі

заручин, коли, згідно вікторіанському етикету, нареченій дозволялося звертатись до нареченого на ім'я [7]); в) психологічними характеристиками жіночого мовлення є емоційність та евфемістичність (емоційно забарвлені прикметник *humble*, іменник *penury*):

Evelyn. Yet you believe me as poor now as I was then.

Clara. But I am not poor; we are not so poor! Of this fortune, which is all your own – if, as I hear, one half would free you from your debts, why, we have the other half still left, Evelyn! It is humble – but it is not penury (Bulwer-Lytton, 115).

Таким чином, в роботі побудовано мовну особистість вікторіанської жінки. Прагмалінгвістична її складова – це стереотипні дискурсивні ходи у вигляді стратегій позитивної та негативної ввічливості, що характеризують мовленнєву поведінку вікторіанської жінки. Пізнавальний план цієї мовної особистості представлений в дослідженні культурно-етнічним концептом “ввічливість”. Ціннісний план мовної особистості вікторіанської жінки містить етичні й утилітарні норми поведінки, властиві представникам середнього і вищого класів британського етносу у Вікторіанську добу, представлені у вторинних текстах і типах дискурсу. **Перспективним**, на нашу думку, є залучення запропонованої методики для інтерпретації текстів світової літератури інших країн та епох.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури IX-XVIII ст. // <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/6777.html>
2. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
4. Кубрякова Е.С. Об исследовании дискурса в современной лингвистике // Материалы Третьей междунар. конф. «Филология и культура». – Часть 1. – Тамбов: ТГУ. – 2001. – С. 8-11.

5. Кусько К.Я. Типологія та прагматика літературно-художнього дискурсу в поетичних творах Г. Гейне // Вісник ХНУ. – 2008. – № 805. – С. 3-10.
6. Телия В.Н. Основные постулаты лингвокультурологии // Материалы Третьей междунар. конф. «Филология и культура». – Часть 3. – Тамбов: ТГУ. – 1999. – С. 14-15.
7. Branca P. Silent Sisterhood. Middle Class Women in the Victorian Home. – L.: Croom Helm, 1975. – 170 p.
8. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Use. – L., NY, etc.: CUP, 1987. – 345 p.
9. English Literature. Post-Romantic and Victorian Eras // The New Encyclopedia Britannica. – NY, Chicago, etc, 1993. – Vol. 15. – Pp. 597-600.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bulwer-Lytton E. Money // Nineteenth Century Plays. – L.: CUP, 1968. – P. 47-120.
2. Robertson T.W. Caste // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston: Little, Brown, and Company, 1924. – P. 279-312.
3. Wilde O. An Ideal Husband // Plays. – M.: Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 169-276.